

A szelídgesztenye a Kárpát-medencében

Elterjedésének érdekes adatai

A szelídgesztenye termesztése már időszámításunk előtt néhány évszázaddal elterjedt a görög és római birodalomban, a feltevések szerint kb. 3000 évvel ezelőtt. A régi kultúrák tanúi az évezredek fák Angliában, Franciaország északi részén és Svájcban. Algériába, Tunéziába, Görögországba és a szigetvilágra már i. e. 500-ban bevitték és rendszeresen termesztették. A rómaiak birodalomszerte telepítették, magjából lisztet őröltek, így fontos táplálékuk volt. Valószínűleg ők vitték Anglia területére és lehet, hogy Pannóniába is.

A szelídgesztenye (*Castanea sativa*) a szubtrópusi, párás harmadkori erdőkben általános volt Európában, a jégkorszak után kezdett el újra terjeszkedni észak felé. A faj szubmediterrán flóraelem. A kiegyenlített klímájú, általában savanyú alapkőzetű domb- és hegyvidékek fafaja.

A hazai állományok legfőbb csoportjai terület szerint: a Soproni- és a Kőszegi-hegység gesztenyései, zalai gesztenyések, mecseki gesztenyések, és az Északi-középhegység gesztenyései.

A soproni gesztenyések jóval kisebb összkiterjedésűek és jóval rosszabb állapotúak, mint a kőszegiek, mégis szervesen összetartoznak. Veszélyeztetettségük fokozottabb. A kőszegi gesztenyések bár ugyancsak lepusztulóban vannak, mégis hazánk legszebb és legértékesebb gesztenyései. A zalai gesztenyések jó része alig feltárt, vannak állományok, melyek meglehetősen ismert. Állapotuk területenként változik, de általánosságban elmondható, hogy a legveszélyeztetettebbek közé tartoznak, a legtöbb mára teljesen beerdősült. A mecseki gesztenyésekkel hasonló a helyzet, az Északi-középhegységben pedig az állományok sporadikusabb elterjedésűek, kiterjedésük, jelentőségük jóval kisebb.

A kultúrgesztényéseken kívül természetesen több más növényfajta is előfordul a faj. Ilyenek a mézkerülő tölgyesek és gyertyános-tölgyesek, ritkán mézkerülő bükkösök, fenyőelegyes tölgyesek, erdeifenyvesek. A nyugat-dunántúli gesztenyés gyertyános-tölgyesben a szelídgesztenye a karakterfaj, mely szinte mindig előfordul a kocsánytalan tölgy (*Quercus petraea*) mellett.

Jelenlegi határainkon túl Horvátországban, Szerbiában és Szlovéniában vannak állományai. Ide gesztenyeerdő-

ket is telepítettek, de legtöbbször dombvidéki tölgyesek tipikus alkotóeleme. Természetesen ezekben az országokban is található kultúrgesztényések, s leginkább az előbb említett élőhelyek helyén létesítették őket. Ezeknek az előfordulásoknak a keleti határa Boszniában van, illetve Horvátországban a Nagy- és Kis-Kapella. Szerbiában önálló, sajátos formációt képez. Horvátországban a tenyészeti övének átlagos magassága 380 m körül van, de eloszlik 250-550 m magasság között; itt a gesztenye a Petrova gorában és a Zrínyi-hegységben fordul elő a legnagyobb kiterjedésben, mind erdőkben, mind kultúrgesztényésekben. Jobban kedveli a hegyhátakat, mint a mély völgyeket. A termőhelyekben itt nem válogatós, de a magashegységekbe nem húzódik fel, azonban kedveli az északi lejtőket. Szlovéniában Bilo-, Psunj- és Papuk-hegységben terjedt el. A Muraközön is elterjedt fafaj volt, amely mára ott is erősen megrikkult. Állományai már a múlt század elején pusztulásnak indultak, mert helyükre szőlőt telepítettek, illetve karóképzésre használták a fáját.

A mai Burgenlandon belül, a Rozália- és a Lajta-hegységben is vannak gesztenyések. Ezen hegységeknek leginkább a keleti részén teremnek és fejlődnek jól.

A Kárpátok hegyrendszerének több pontján is voltak igen régi gesztenyések, erről pontos, jelenlegi adataink nincsenek, de annyi bizonyos, hogy ezek is pusztulófélben vannak. A Kárpát-medence és a jelenlegi Magyarország keleti területe egyébként sem túl megfelelő a szelídgesztenye hosszabbtávú fennmaradásához. A magashegységek, illetve a kiterjedt síkságok tehát a Kárpát-medencén belül nem kedveznek a gesztenyének. A mai Ukrajna területén lévő gesztenyésekről még a múlt század elejéről biztos adataink vannak. Leginkább a hajdani Ung és Máramaros vármegyék területén telepítettek mind kultúrállományokat, mind erdőbe elegyfanak vetve. Hasonló eredetű adataink vannak a mai Románia területéről. Hajdani Arad, Szilágy, Nagyküküllő, Hunyad, Temes, Krassó-Szörény vármegyéből voltak adataink. Szlovákiából Nyitra, Szepes, Trencsén vármegyék foglalkoztak még gesztenyetermesztéssel.

A híres nagymarosi gesztenyéseket az 1870-es évek előtt telepítették, majd

egyre kevésbé törődtek velük, mégis máig megmaradt néhány gesztenyés folt errefelé is. Leginkább a szőlőművelés miatt szorultak vissza.

Dél-Európában (Spanyolország, Olaszország, Franciaország), Észak-Afrikában, Nyugat-Ázsiában a faj erdőket is alkot. Kis-Ázsiában az észak-iráni hegyvidékeken vadon él. Itt sokhelyütt termesztik is, leginkább a nagy termésű fajtáit. Dél-Európában erdőszertű állományokat, külön formációt alkot, leginkább a magashegységekben – Spanyolország; Galícia, Asztúria – 800-1600 m tengerszint feletti magasságban. A legtöbb dél-európai hegységben az örökzöld növényzet felső határán többnyire gyér záródású állományokat alkot, kísérője az ezüst hárs (*Tilia tomentosa*). Ilyen állományokat azonban találtak már Németország területén is, a Rajna folyásának déli részén. A szelídgesztenye elterjedésének felső határa a hegységekben a januári középhőmérséklettől függ, ez az érték a mediterrán flóratület termőhelyein $-1,1 - +4,8$ °C között változik. A maximum felső határ 1800 m, amely a Kaukázusban figyelhető meg, de itt csak a nyugati hegyláncon fordul elő. A Földközi-tenger egész szigetvilágában elterjedt.

A Földközi-tenger keleti és északi országaiban síksági fajként is előfordul, a déli partvonal mentén azonban szinte kizárólag hegyes faj. A tenyészeti területének északi részein a magashegységet már elkerüli, a magassági elterjedés felső határa mind alacsonyabbra szorulnak, az összefüggő tenyészeti területeket sporadikus, majd szigetszerű előfordulás váltja fel. A mediterrán területeken még magashegységi faj, később a középhegységek, északabbra a domságok fája.

Magyar Linda

November

Most érvényesülnek az örökzöldek
Mikor a sárgák vörössel vegyülnek
Lekopaszodik a fákról a levél
Majd rozsdásra barnul ahogy földet ér

És a földön komposzt lesz majdnem minden
Mint színek és szagok emlékeinkben
Vágyakkal elegyítve keringve
A tavaszt várják a múltak ereinkben.

Feket István